

ИНТЕРВЮ С Г-Н ВОЛОДЯ КЕНАРЕВ

- Какво си спомняте за екологичната обстановка през 80-те години на миналия век?

- Как страшно звучи 80-те години на миналия век. Какво си спомням? Спомням си много малко, защото мина много време оттогава и много, защото по някакъв начин съм свидетел и участник в тези обгазявания. Вие не сте били родени по него време. Сигурно сте чували от родители и от по-възрастни близки някои неща. Обгазяванията бяха различни по сила и различни по време, но непредвидими. Най-лошото беше това, че никой не можеше да предвиди кога ще бъде следващото обгазяване. Нощно време хората се събуждаха от липсата на въздух. Сигурно сте чували, че жените, като простряха прането на терасата, чорапогащниците им ставаха целите на дупки от въздуха. Ако не сте чували, да знаете, че и такива обгазявания е имало. Представете си какво става в дробовете на човека. Има разни правени статистики, официални и неофициални. Официалните по него време по обясними причини не дават реална картина на това, което е било. По чисто политически причини умишлено се тушираха резултатите от обгазяванията, но на практика знаехме за какво става въпрос. Рязко се увеличиха тогава в Русе белодробните заболявания, особено сред младите хора и децата. Тогава се получи едно обезлюдяване на града, много хора се изнесоха. Дори сестра ми, със семейството си, се премести да живее в Разград, защото бяха с две деца и, мислейки за децата си, търсеха място, където въздухът е почист. Много хора напуснаха града тогава. Тогава започнаха и неформални събирания на хора, които прераснаха в едни инициативи, създаването на Комитета за спасяване на Русе. Този комитет беше формиран на национално ниво в София. В него членуваха много интелектуалци, общественици, хора,

които можеха да се похвалят с по-будна гражданска съвест и с повечко смелост, за да могат да изразят тази гражданска позиция. Съществуващият тогава репресивен апарат, в лицето на структурите на милицията, естествено, кампанийно им създаваше неприятности. Привикаха ги, разпитваха ги, плашеха ги, наблюдаваха ги, уволняваха ги от работа и ред други такива неприятни действия. Някои от тях се поуплашиха, някои не толкова. Едно от най-страшните неща, което можеха да ти сторят по него време, беше да те изключат от партията. Това беше един от върховете на заклеяването. Доста от тях бяха изключени, а като те изключат, губиш и работното си място. За тези неща може би сте чували, може би сте чели, но сигурно е необходимо повече време да мине, за да си улегнат нещата и да могат по-реално да се преценят от дистанцията на времето. Та по него време аз бях председател на Дружеството на русенските художници, около 180 художници членуват в това дружество и вече не мога да се сетя как възникна идеята, но решихме да направим изложба от произведения на изкуството, които по някакъв начин да покажат нашия протест към тези обгазявания. Тогава шеф на градския комитет на партията беше Георги Табаков, първи секретар на градския комитет на партията, един човек, който беше изключително интелигентен, който се интересуваше от всички видове изкуства, колекционер беше на картини. Слава Богу, че беше такъв човек, а не някой редови чиновник, който просто да козирува на заповедите отгоре. Аз споделих с него, че искаме да направим такава изложба. Той каза: "От мен не искайте съгласие, но няма да ви преча." Просто едно негласно съгласие даде и двајсетина души колеги приготвихме изложбата: няколко скулптури, някои с плакат, с живопис, с графика имаше. Стана много интересна изложба и тя вдигна голям шум, защото я направихме в малката изложбена зала, която е срещу входа на общината. Имаше в и пред

изложбената зала толкова много хора, че стана като един малък митинг, демонстрация, протест. Естествено, беше пълно с униформени и неуниформени служители на милицията, които правеха доста снимки, за да се види после кой е присъствал, кой е участвал, кой е ръкопляскал. Особеното беше, че тази изложба мина без нито една откупка. Обикновено, като се прави изложба, се купуват картини. Никой не посмя да купи картина от тази изложба, за да не го питат после: "Защо купуваш?" Значи си на тяхна страна, значи си привърженик на тези демонстрации. Горещо долу по същото време се сформира и този Комитет за спасение на Русе в София. Там участваха Нешка Робева, Светлин Русев, Георги Баев, художник от Бургас, Константинов, поетът, доста хора. Ако влезете в интернет, там ги има списъците на учредителите на комитета. По него време дойде и Жиров да снима един филм в Русе. Те всъщност са два, два различни филма от два различни колектива. Филма го прожектираха в София, мисля че беше в Клуба на кинодейците. Всъщност като продължение на прожекцията беше учредяването на Комитета за спасяване на Русе. По него време се опънаха и отношенията ни с румънците, вече на правителствено ниво. От наша страна се изпращаха разни протестни ноти, предупреждения и т.н. От тяхна страна пълна глухота, никаква реакция, но по онова време не беше позволено и прието две братски, социалистически страни да имат конфликт, част от колегите започнаха да ме попривикват и да ме съветват, че такива изяви не са здравословни и че не е редно да правим такива демонстрации на собствено мнение. В никакъв случай не искам това, което ви разказвам, да се тълкува като опит да се изкараме евтини борци против комунизма. Просто такива са фактите. Лошото е, че тази изложба се попиля, не успяхме да я съхраним като експозиция. Всички колеги си прибраха след закриването на изложбата произведенията и всяко произве-

дение има своята съдба. Картината, с която участвах, това беше един автопортрет с един противогаз на лицето и с едни червени нишки, които се въртяха около главата ми, излизаха от едното ухо и влизаха в другото, по-скоро имаше някаква символична нотка в работата. Та тази картина в момента се намира в Силистренската градска художествена галерия. Може би 3-4 месеца след закриването на изложбата моят приятел и колега Йордан Кисьов намери смелостта да купи тази картина и до ден днешен си е там. Някои колеги са си запазили тези неща в собствените си колекции, някои ги няма, някои от тях починаха. Направихме миналата година (2007 - б. р.) някакъв плах опит да съберем поне част от тези картини, да направим една ретроспекция на идеята ни. По същото време Светлин Русев направи в София на ул. „Шипка” 6 една своя изложба. Беше му забранено да я направи, но той я направи. Не знам дали сте ходили на ул. „Шипка” 6 в изложбената зала на Съюза на художниците. Всъщност е на 5 или 6 изложбени етажа. Неговата изложба беше на третия етаж, целият етаж беше с негови картини. Всичките му картини бяха тематични, на тема екология и в частност русенският проблем. Под третия етаж и над третия етаж нямаше място яйце да хвърлите. Тогава русенци разбраха, че проблемът не само наш, а става национален. Като че ли се почувстваха по-сигурно в правотата си и демонстрациите започнаха да стават все по-чести и все по-масови. Тогава излязоха и майките с количките пред общината. Има много снимков материал от онова време. Ако се поразровите в русенския архив, ще намерите много информация. На тази екологична изложба, която направихме, имаше книга за впечатления. Вътре има потресаващи неща, написани от граждани, които са посетили изложбата. За съжаление оригиналът на тази книга остана в един наш колега – Михаил Бешев, който от доста години живее в София и категорично отказва да я даде. В архива ние

имаме пълно копие на тази книга, на всички отзиви и ако това ви интересува, може да проверим.

- **Изложбата на Светлин Русев след русенската ли е?**

- Да, след.

- **А по кое време долу-горе?**

- Нашата изложба беше месец декември, неговата беше през зимата – февруари и март 1988 г. Спомням си, пътувахме 2-3 коли, колеги. Помня, беше сняг, виелица.

- **Кога научихте, че точно от Румъния идват обгазяванията?**

- Във времето ми е трудно да кажа кога. В началото имаше едно прехвърляне на топката. Ние твърдахме, че обгазяванията идват от Румъния, румънците твърдяха, че идват от нашата промишлена зона. Тогава имаше повече мръсни производства, които отделяха вредни емисии във въздуха. Имаше един завод, който преработваше някакви смоли, произвеждаше текстолит, беше адска смрад. Имаше доста предприятия, които не опазваха околната среда, но не в такива размери като румънския завод. Години след това румънците ликвидираха завода, продадоха го, приватизираха го, затвориха го. Сега нямам идея какво е там, но практически не работи. И след като цяло поколение беше осакатено от тоя въздух и до ден днешен хората, които не са били тогава на вашата възраст, си имат здравословните проблеми, не масово, но нередко.

- **Спомняте ли си от кога датират обгазяванията?**

- Те продължиха няколко години, до 10 ноември и след 10 ноември, но колко точно трудно ми е да ви кажа, но е от порядъка на поне 4-5 години. С променлив успех бяха, ту се засилваха, ту отслабваха. Веднъж на 24 май имаше манифестация на всички училища. Децата минаваха пред трибунала, има и такива снимки в Държавния архив, и пионерчетата бяха снимани с червени връзки, които държатата на носа си.

Просто не можеха да дишат, като маски ги използвах. Това са едни от най-силните снимки. Обгазявания до такава степен, че вървиш по улицата и не можеш да дишаш. Хора са припадали по улицата, хора, които имат белодробни здравословни проблеми, просто не можеха да дишат.

- По кое време на денонощието бяха най-честите обгазявания?

- Непредвидимо време, но предимно вечер. Захитряха румънците и след като започна да назрява скандалът, започнаха да изпускат предимно вечер. В повечето случаи хората не можеха да реагират, докато спят. Вечер, като си лягаха, хората затваряха плътно вратите и прозорците, облепяха ги с тиксо, за да не може да проникват тези обгазявания вътре. Листата на дърветата опадаха, изгаряха още през лятото. Можете да си представите каква е била концентрацията.

- Най-силният Ви спомен кой е?

- Най-силният ми спомен беше точно тази демонстрация пред тази сграда (Общината, б. р.). Тогава беше сградата на Градския и окръжния комитет на партията. Най-силният ми спомен е, когато този целият площад се напълни с хора и най-отпред бяха майките с количките. Няколко души от сградата, в това число и първият секретар – Петър Петров, се опитваха да обясняват на русенци, че правят нещо, но е трудно да се говори с румънците. Мъчеха се да ни успокоят, но е трудно, когато става въпрос за живот и смърт, особено една майка, която е с детенцето си. За него време това беше просто немислимо. Сега вече няма проблем, сега всеки си демонстрира, когато и където си поиска, но тогава беше много рисковано.

- Някакви последици имало ли е?

- Имало е, разбира се. В началото ви казах. Много от хората бяха уволнявани, създаваха им се неприятности. То дори само това да знаеш, че са подслушвали телефона ви

или някой ви наглежда кой излиза и кой влиза у вас. Дори само тази мисъл може да побърка човек. Сега не е толкова страшно, колкото преди. Сега всичко е по-спокойно. Тогаваше си беше страшничко. Имаше хора, които са се изселили от града, приятели си разваляха приятелството, всичко, което може да си представите.

- Имали ли сте намерение да се изселите от града?

- Не, нямал съм, защото моята дъщеря вече беше 14-годишна, а на сестра ми децата бяха по-малки и за мен не беше лесно да взема такова решение, защото бях обвързан от една страна със Съюза на художниците, от друга страна с тези протестни действия. Не можех да си позволя просто така да си вдигна шапката и да избягам. И докато се колебаех дали да се изнасям, или не, дойде „спонтанната революция“ на 10 ноември. А и точно по него време дъщеря ми се беше включила в една група, полулегална, партизанска. Ходеха нощно време да лепят разни плакати, които сами си рисуваха. Ходеха нощно време да лепят, а сутринта на мен ми се обаждат да ме питат как съм си възпитал дъщерята.

- Какво Ви накара да участвате в изложбата, след като е имало толкова много непиятни последици?

- Самата мисъл, че става нещо нередно и че става нещо чудовищно със здравето на русенци. От това по-голям мотив...

- В началото хората страхуваха ли се да дадат гласност на проблема?

- Не само в началото. Първите, които посмяха да възроптаят, мога да кажа, че извършиха направо героизъм. Със своята упоритост и с желанието си, те привлякоха роднини, близки, приятели и малко по малко хората придобиха смелост, че не са безгласни букви и че могат да си кажат мнението. Това лавинообразно се увеличаваше във времето, докато се стигне до тези демонстрации на площада. Тогаваше

периодично, поне 2 пъти в година, един партиен лидер, който се казваше Гриша Филипov, който говореше българо-руски. Та той говореше на площада, че не може да се говори срещу румънците, братска страна, че правят каквото трябва, че не само те замърсяват, но и ние сме цапали въздуха. Те също имали право да се оплакват от нас. Такива идиотски опити да се тушират нагласите. Случи се така, че последния път хората го освиркаха, нещо немислимо за онова време. Член на Политбюро да го освиркаш на площада.

- **Сестра Ви върнала ли си е след това?**

- Да, прибра се. След това се изсели в чужбина и вече живее там от доста години. Но след като обгазяванията в Русе спряха, се върна в Русе, да.

- **Други познати имате ли, които са напуснали по същия повод Русе?**

- Да, Михаил Бешев, за когото споменах, отиде в някои от русенските села. Някои от колегите ми си имаха къщи в съседните села и предпочитаха да прекарват по-голямата част от седмицата там. Идваха тук за покупки или да свършат някоя работа и след това пак бягаха на село.

- **Споменахте, че са Ви привиквали. Кой Ви привикваше?**

- Да, привикваха ме. Не са прилагали насилие върху мене, но ми държаха сметка. Може би това се дължи на майка ми, която работеше в милицията чисто чиновническа работа. Правеше паспорти, задгранични. Но тази служба се водеше към Държавна сигурност и макар и обикновен чиновник, тя беше тяхна колежка и ме познаваха повечето чий син съм. Може би заради това не са ме тормозили особено. Но преди изложбата на Светлин Русев в София ме извикаха и ми казаха, че не ме съветват да се организираме художници да ходим на откриването. На следващия ден ми се обадиха и ми казаха, че е хубаво да отидем, но като се върна, трябва да

разкажа как е минало. Занимаваха се много активно с набиране на информация и си знаеха каква е картинката.

- По разказите Ви разбрахме, че сте присъствали на големия митинг. Кой ви покани?

- Да, бях. Даже ме има на някои снимки, на по заден план. То като телеграф си минаваше през града. Всички, които минаваха през града, шушукаха. Мълвата се разпространяваше за минути. Веднага се разбираше къде се събират, кога.

- Имало ли е хора, които са се отказали да участват в изложбата по други причини, освен че са се страхували от последниците?

- Не, нямало е. Даже имаше колеги, които не участваха с тематични картини, но искаха да засвидетелстват съпричастност. Самият факт, че взеха участие, показва, че искат да покажат позиция.

- Тогавашните кметове имали ли са някаква реакция или са чакали заповеди само отгоре?

- Естествено, че на изложбата никой от тях не дойде. След това разбрахме, че всички са минали да хвърлят по едно око отвън. Съответно са хвърчали доклади до София как вървят нещата.

- Румънците също са били обгазявани. Те имали ли са някакви протести?

- Да, имало е, но техните са били по-малки. Режимът на Чаушеску беше много по-строг и бързо угасяха такива протести. Това от една страна, но от друга страна, в Румъния обгазяванията бяха по-малко, защото въздушните течения завъртат въздуха от Гюргево директно в Русе и при тях е било в много по-малка степен. Освен това там населените места са много по-малко заради заблацияването в дълбочина на румънския бряг. Така че това много не ги касаеше.

- По време на обгазяванията какви други предпазни мерки сте вземали?

- То имаше едни инструкции, които се раздаваха. Една от точките беше „Ако усетите мръсен въздух, отидете веднага на чист въздух“. Това беше просто абсурдно като препоръка, но трябваше да се отчете, че поне даваха някакви насоки. Мокрехме разни парцали и прозорците с тиксо сме облепiali. Каквото смятахме за добре, го правехме.

- Освен с хлор градът с друго обгазяван ли е?

- Това не е само хлор. Хлорът е една от съставките. Това е бил цял букет от отровни газове. Аз съм скаран с химията и не мога да ви кажа точно какво. Но със сетивните органи се усещаше главно хлорът.

Възраст – 57 год., висше образование.

Април 2008 г.

Интервюто е проведено от Вержиния Петрова и Илияна Захариева.

